

PRZYBYSZEWSKI

RE-WIZJE ! FILIACJE

POD REDAKCJĄ GABRIELI MATUSZEK

PRZYBYSZEWSKI

RE-WIZJE ! FILIACJE

PRZYBYSZEWSKI

RE-WIZJE ! FILIACJE

POD REDAKCJĄ GABRIELI MATUSZEK

Kraków 2015

© Copyright by Wydział Polonistyki UJ & individual authors, Kraków 2015

Recenzent:
prof. dr hab. Wojciech Gutowski

Opracowanie redakcyjne:
Magdalena Matyja-Pietrzyk

Projekt okładki:
Magda Dębicka

Skład i łamanie:
Magda Dębicka

Na okładce wykorzystano:
obraz Edwarda Muncha: „Portret Stanisława Przybyszewskiego” — 1895,
Muzeum Muncha w Oslo
Źródło: www.wikiart.org

Książka dofinansowana przez Wydział Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego

ISBN 978-83-7638-508-2 (wersja papierowa)
ISBN 978-83-7638-679-9 (e-book)
<https://doi.org/10.12797/788376386799>

KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel./faks: 12 431-27-43, 12 421-13-87
e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa:
www.akademicka.pl

Spis treści

Gabriela Matuszek	
Wprowadzenie	9
Iwona E. Rusek	
<i>Confiteor</i> Stanisława Przybyszewskiego w świetle Schopenhauerowskiej etyki i estetyki	15
Gabriela Matuszek	
Ciałem i krwią. O somatyzacji uczuć w twórczości Przybyszewskiego	23
Adrian Mrówka	
Problem „nadmiaru” i „bełkotu”, czyli Przybyszewski <i>piszący-kobietę</i>	37
Dariusz Dziurzyński	
Klinika objawień. <i>O Requiem aetrenam</i> Stanisława Przybyszewskiego w kontekście fantastyki wewnętrznej	53
Paulina Urbańczyk	
Nieobecność i marzenie. <i>Poematy prozą</i> Stanisława Przybyszewskiego	67

Anna Czabanowska-Wróbel	
„Wszystko zapomniane...”.	
Przymus powtarzania w poematach prozą	
Stanisława Przybyszewskiego	79
Katarzyna Badowska	
Męki Adama.	
Topos edenu a egzystencja współczesnego podmiotu	
w (re)interpretacji Stanisława Przybyszewskiego	89
Anna Dziedzic	
Metafizyka doświadczalna Stanisława Przybyszewskiego	107
Adam Jarosz	
Lustro i odzwierciedlenia.	
O płci i duszy w dziele Stanisława Przybyszewskiego	121
Agnieszka Grzelak	
Narcyz, <i>flâneur</i> , nihilista?	
Kim jest w przestrzeni miasta	
bohater powieści Stanisława Przybyszewskiego	137
Małgorzata Sokalska	
Chopin Przybyszewskiego	155
Paweł Dybel	
Rzeźbienie słowem demonów duszy.	
Przybyszewski i Vigeland	169
Hanna Ratuszna	
„Człowiek płomienny” —	
Stanisław Przybyszewski i Alfred Mombert	181
Katarzyna Orlińska	
„Genialny Polak” i „Mimosa pudica” —	
o literackim pokrewieństwie	
Stanisława Przybyszewskiego i Maxa Dauthendeya	195
Rüdiger Bernhardt	
Stanisław Przybyszewski i Peter Hille	205
Marek Grajek	
„Pragnąłbym być jakimś wielkim psalmistą Bożym” —	
specyfika relacji Stanisława Przybyszewskiego	
z Janem Kasprowiczem	223

Grzegorz P. Bąbiak

Zenon Przesmycki i Stanisław Przybyszewski
jako twórcy modernistycznej prasy literacko-artystycznej
w Polsce 235

Mateusz Bourkane

„Dostojny gość królewskiego rodu”.
Przybyszewski wobec Wyspiańskiego 247

Jan Ciechowicz

Równolatek *Wesela*.
Złote runo jako dramat nowoczesny 257

Elżbieta Stoch

Dzieje recepcji scenicznej Stanisława Przybyszewskiego
w teatrze lubelskim do roku 1918 269

Jolanta Dragańska

Przybyszewski — Hertzówna.
Filiacje estetyczne i historiozoficzne 283

Ewa Kołodziejczyk

Czechowicz, Przybyszewski i *Genezis z Ducha* 301

Adam Grzybowski

Znane postacie jako produkt marketingowy
i element promocji miasta lub regionu
na przykładzie Stanisława Przybyszewskiego 313

Summaries 325

Bibliografia prac o Przybyszewskim (wybór) 351

Indeks nazwisk 369

Wprowadzenie

Twórczość Przybyszewskiego ciągle jeszcze budzi kontrowersje, głównie w obiegu nie-specjalistów, bowiem klisze i stereotypy postrzegania Smutnego Szatana przez pryzmat zmitologizowanej biografii są bardzo trudne do przełamania. Próba waloryzacji tej twórczości nastąpiła już wraz ze wzrostem badawczego zainteresowania literaturą Młodej Polski (głównie dzięki pracom Marii Podrazy-Kwiatkowskiej), a ostatnie dekady przyniosły szereg ważnych publikacji, które na nowo odczytują tę twórczość i sytuują ją w kontekstach nowoczesności¹. Niniejszy tom wzbogaca i uzupełnia dotychczasowe badania.

Podjęmowane tematy dotyczą głównie dwu tytułowych zagadnień: rewizji, czyli nowych odczytań utworów autora *Confiteoru*, oraz filiacji, czyli relacji Przybyszewskiego z twórcami epoki. Interpretacjom poddane zostały teksty eseistyczne, poematy, dramaty i powieści.

Iwona Rusek przedstawia, w nowym świetle, zależność teorii sztuki Przybyszewskiego, wyrażonej w *Confiteorze*, od myśli Schopenhauera, zwracając uwagę m.in. na to, że cechy, jakimi pisarz obdarzył duszę, odnoszą się do jakości przypisywanych Schopenhauerowskiej rzeczy samej w sobie, a sposób, w jaki scharakteryzowana została sztuka, wskazuje na jej związek z kategorią idei. Sztuka u Przybyszewskiego traci wszakże cechy absolutu na rzecz Ja, które charakteryzuje brak rozpoznania (wiedzy), a artysta reprezentuje egoistyczny podmiot chcenia.

1 Między innymi Krystyny Kralkowskiej-Gątkowskiej, Wojciecha Gutowskiego, Pawła Dybla, Gabrieli Matuszek, czy młodszych badaczy, jak Hanna Ratuszna i Katarzyna Badowska (por. bibliografię prac o Przybyszewskim, zamieszczoną na końcu książki).

Gabriela Matuszek zajmuje się sensualnością i somatycznością twórczości autora *De profundis*, pokazując, że „wykrzyk duszy” dokonuje się poprzez mowę ciała. Zwraca uwagę na to, że ciało naznaczone płciowością jest destruowane przez demony popędów i lęków i poprzez ból komunikuje się ze światem: wysyła sygnał narcystycznego zranienia, w miejscu psychicznych cierpień pojawia się somatyczna konwersja, co powoduje nasycenie tekstów fizjologicznością i „pisanie ciałem”.

Adrian Mrówka przeprowadza interpretację podmiotu pisania, który wyłania się z tekstów Przybyszewskiego, pokazując, że jest to podmiot biseksualny, podmiot nieświadomości i ciała, przekraczający pozycję falliczną wypowiedzi. Uzasadnia, dlaczego podmiot, rozszczepiony na to, co męskie i żeńskie, popada w „bełkot”, „przesadę”, „śmiech”, „krzyk”, „cierpienie”/„rozkosz” (*jouissance*) i tworzy teksty „potargane”, „a-centryczne”, „wstrętne”, „grafomańskie”, teksty, które „się przelewają” — *écriture*.

Artykuł Dariusza Dziurzyńskiego stanowi próbę reinterpretacji pierwszego utworu Przybyszewskiego, *Totenmesse (Requiem aeternam)*, w kontekście teorii fantastyki wewnętrznej i udowadnia związek wstępu do utworu z figurą psychiatry i dyskursem klinicznym (naśladowcze przedstawienie obłędu poznawczego o boskim absolicie). Badacz pokazuje, że na owej nierozstrzygalnej dialektyce objawienia i transcendentności urojeń opiera się suspens interpretacyjny utworu.

Poematom Przybyszewskiego poświęcone zostały także kolejne trzy teksty. Paulinę Urbańczyk interesuje rozbiór jaźni marzącej w tych utworach, Annę Czabanowską-Wróbel — obsesyjne powtarzanie motywów związanych z pragnieniem erotycznym, niespełnieniem, rozczarowaniem i miłosnym cierpieniem oraz ich poetycki charakter. Katarzyna Badowska dokonuje analizy dwóch poematów prozą, *Tyrteusz* oraz *Szlakiem Kaina*, które Przybyszewski opublikował w latach 1907-1908, a później włączył do struktury *Dzieci nędzy*, a które miały być zaczątkiem większego dzieła pt. *Cherubin*. Teksty te, poddane naukowej refleksji jako samoistne kompozycje, pokazują podmiot skazany na powielanie archetypicznych, biblijnych modeli błędzenia i upadku. Autorka śledzi topos edenu także w innych dziełach pisarza i stwierdza, że Przybyszewski pokusił się o rekonstrukcję duchowych dziejów podmiotu rozpiętych między dwoma symbolicznymi biegunami: wygnaniem z raju a nadzieją jego dostąpienia u kresu czasów, między Księgą Rodzaju a Janową Apokalipsą, czyli między otwarciem i zamknięciem, początkiem i końcem Pisma Świętego.

Anna Dziedzic zwraca uwagę na metafizykę doświadczalną Przybyszewskiego, za pożyczoną u Du Prela i rozwiniętą w latach 20., i pokazuje epistemologiczne trudności, jakie napotkał Przybyszewski, chcąc dokonać syntezy nauki oraz metafizyki na doświadczalnym gruncie zjawisk mediumistycznych. Jego przedsięwzięcie odsłania ambiwalencję nowoczesności, w której razem z odczarowaniem świata następuje nowoczesna, niechcąca rezygnować z etosu metody naukowej, próba jego zaczarowania.

Motywy lustra i odzwierciedleń w twórczości Przybyszewskiego zajmuje się Adam Jarosz, ujawniając, w jaki sposób obrazy te stają się konterfektem alienacji podmiotu.

Miasto u Przybyszewskiego jest tematem tekstu Agnieszki Grzelak, która pokazuje, jak jego bohaterowie wybierają strategię obojętnego na wrażenia miejskie i próbującego dramatycznie określić własną tożsamość narcyza lub destrukcyjnie protestującego przeciw kulturowym mechanizmom uprzedmiotowienia nihilisty. Czasem buntowniczy dystans wobec miejskiej kultury powoduje, że postaci wchodzą w rolę *flâneura*.

Trzy rozprawy zawarte w tomie analizują — na podstawie dyskursywnych tekstów Przybyszewskiego — sposób ujęcia przez niego twórczości innych artystów, którym niejednokrotnie narzucał własne teorie. Małgorzata Sokalska skupia się na recepcji muzyki oraz postaci Fryderyka Chopina, Paweł Dybel analizuje sposób interpretowania sztuki Gustawa Vigelanda, a Hanna Ratuszna — poezji Alfreda Momberta.

Kilka tekstów dotyczy literackich pokrewieństw Przybyszewskiego z jego współczesnymi. Katarzyna Orlińska pisze o relacjach z Maxem Dauthendeyem, analizując zarówno ich aspekty biograficzne, jak i literackie, Rüdiger Bernhardt w podobny sposób przygląda się relacjom z Peterem Hille, osadzając je w kontekstach naturalizmu i ekspresjonizmu. Marek Grajek poddaje nowej interpretacji związek Przybyszewskiego z Kasprowiczem, wykorzystując teorię *pragnienia trójkątnego* René Girarda i suponując, że autor tekstów gloryfikujących Kasprowicza, podkreślając nieustannie wielkość swego ziomka, w istocie współzawodniczył z autorem *Hymnów*, a jego stosunek do pokonanego rywala przypomina Girardowską *nienawistną admirację*. Grzegorza Bąbiaka zajmują podobieństwa i różnice w redagowaniu dwu najważniejszych pism literackich Młodej Polski, będących zarazem najwybitniejszymi przykładami sztuki graficznej polskiego modernizmu: „Życia” redagowanego przez Przybyszewskiego oraz „Chimery” Przesmyckiego-Miriama, z innymi almanachami artystycznymi Europy. Mateusz Bourkane zajmuje się stosunkiem Przybyszewskiego do autora *Wesela*, zwracając uwagę, na to, że Wyspiański traktowany był przez Meteora Młodej Polski nie tylko jako wybitny młodopolski dramaturg i malarz, lecz również narodowy wieszcz i „pogrobowiec” wcześniejszych epok — ucieleśnienie ideału artysty.

O *Weselu* Wyspiańskiego i *Złotym runie* Przybyszewskiego, teatralnych „równolatkach”, które miały premierę w marcu 1901 r., pisze Jan Ciechowicz, stwierdzając, że dramat Przybyszewskiego był w owym czasie bardzo nowoczesny, w treści i formie. Elżbieta Stoch bada dzieje recepcji scenicznej Przybyszewskiego w teatrze lubelskim do roku 1918 r., pokazuje odbiór inscenizacji przez widzów i krytyków teatralnych, a przedmiotem deskrypcji czyni kreacje aktorskie, kierunki reżyserii oraz środki artystycznego wyrazu.

Kolejne dwa teksty zajmują się wpływem oraz pokrewieństwem estetycznym bądź historiozoficznym z innymi twórcami. Jolanta Dragańska pokazuje oddziaływanie twórczości Stanisława Przybyszewskiego na dramatopisarstwo Amelii Hertzówny, znajdując je w konstrukcjach bohaterów chorych i zdegenerowanych, w oksymoronicznym kompleksie sadomasochistycznym, w ujęciach patologicznych stanów umysłu, problematyce winy „niezawinionej”, miłości i chuci. Ewa Kołodziejczyk wskazuje na pokrewień-

stwa wyobraźni Przybyszewskiego i Czechowicza w związku z ich zainteresowaniem filozofią genezyjską Juliusza Słowackiego, głównie widoczne w manifestowaniu przez obu twórców postulatów kreacjonizmu oraz traktowania literatury jako źródła wiedzy i poznania na równi z naukami ścisłymi.

Ostatni tekst w tomie zawiera wypowiedź sopockiego dziennikarza Adama Grzybowskiego². Zafascynowany postacią i pisarstwem Smutnego Szatana, przygotował ankietę, którą rozesłał do burmistrzów i prezydentów dziewięciu polskich miast. Miała ona ukazać, jakie znaczenie ma dla nich Stanisław Przybyszewski. Pytania, sondujące respondentów, były następujące: 1. czy i dla kogo Stanisław Przybyszewski mógłby się stać odpowiednim, a co najważniejsze — chcianym „produktem”? 2. jeśli nie, to dlaczego? 3. co zrobić, żeby nim był?

Wniosek, jaki wynika z (nielicznych) odpowiedzi, jest taki, że w powszechnej świadomości nadal dominują stereotypy i że postać Przybyszewskiego nie jest wykorzystywana w strategiach marketingowych miast i regionów, w których kiedyś odegrał wielką rolę. Autor proponuje, aby powołać Narodowe (a może nawet Europejskie) Centrum Przybyszewskiego, placówkę o charakterze naukowo-badawczym i zasięgu międzynarodowym, poddającą badaniu wpływ Przybyszewskiego na europejską kulturę, naukę i sztukę. Jako potencjalną lokalizację wskazuje miejscowości związane z korzeniami rodzinnymi pisarza: Łojewo, Inowrocław, Wągrowiec lub Kruszwicę.

Ten postulat, który wypływa spoza środowiska naukowego, bez względu na realność i zasadność jego realizacji, wydaje się znaczący, bowiem wskazuje na to, że postać Przybyszewskiego ma potencjał zainteresowania szerszego grona odbiorców i może/ powinna być traktowana jako istotny komponent nie tylko polskiej, ale także europejskiej kultury. Wskazuje także na zaniedbania, jakich dopuściła się kultura polska wobec jednego z nielicznych jej twórców, którzy zaznaczyli swe miejsce w literaturze europejskiej, czego dowodem jest wydanie *Dzieł* Przybyszewskiego w Niemczech w latach 90. XX wieku³.

2 Adam Grzybowski był w jakimś sensie inspiratorem konferencji, której pokłosiem jest niniejszy tom, ponieważ zafascynowany postacią i twórczością Przybyszewskiego (z którego „cieniem” zetknął się, pracując przez pół roku w tym samym co Przybyszewski pokoju 251 w budynku Dyrekcji Kolei Państwowych w Gdańsku), zamierzał zrealizować wielki Projekt Przybyszewski, w Gdańsku (mieście, dla którego Przybyszewski bardzo się zasłużył) i w Warszawie, pod patronatem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej i z udziałem wielu współczesnych artystów. W ramach projektu miały odbyć się wystawy, spektakle i koncerty, a także wielka międzynarodowa konferencja naukowa. Ponieważ tego projektu nie udało się zrealizować, pojawił się pomysł zorganizowania konferencji w Krakowie. Konferencja, zatytułowana *Przybyszewski — Rewizje*, zorganizowana przez Katedrę Literatury Pozytywizmu i Młodej Polski Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego, odbyła się w Krakowie w dniach 14–16 listopada 2013 r., 120 lat od *stricte* literackiego debiutu autora *Totenmesse* (1893). Podczas konferencji zostało wygłoszonych dwadzieścia sześć referatów przez uczonych z wielu ośrodków polskich oraz niemieckich.

3 Niemieckie wydawnictwo Igel Verlag w Paderborn wydało dzieła zbiorowe Przybyszewskiego (wszystkie opublikowane w języku niemieckim teksty pisarza). Edycja liczy osiem tomów: S. Przybyszewski, *Studienausgabe. Werke, Aufzeichnungen und ausgewählte Briefe in acht Bänden und einem Kommentarband*, hg. von M.M. Schardt, Paderborn 1990–1999.

W Polsce do dziś nie został spełniony postulat Tomasza Burka, zgłoszony w 1977 r. podczas pierwszej konferencji⁴ poświęconej twórczości autora *Confiteoru*:

Przybyszewski czeka na wszechstronne potraktowanie. Dawno przestał być „wspaniałą”, „ryzykowną” pokusą duchową, literacką, filozoficzną. Pozostał zagadnieniem naszej kulturowej samowiedzy. Dzisiaj kusi historyka literatury. Kusi biografa o psychoanalitycznym przygotowaniu. Kusi socjologa — zawrotnym przebiegiem, wielkimi wahnięciami, błyskawicznym wzrostem i załamaniem pisarskiej kariery. Przede wszystkim winien kusić wydawcę. Tylko wydawca potrafi bezpośrednio oddać sprawiedliwość i przywrócić całemu zjawisku właściwe proporcje⁵.

Kolejnym zadaniem powinno być przygotowanie wydania zbiorowych *Dzieł* Stanisława Przybyszewskiego.

4 Warto przypomnieć, że odbyło się kilka konferencji naukowych poświęconych twórczości Stanisława Przybyszewskiego. Pierwsza, zorganizowana przez Pracownię Literatury Okresu Młodej Polski Instytutu Badań Literackich PAN, pt. *Stanisław Przybyszewski. W 50-lecie zgonu pisarza*, miała miejsce w dniach 25-26 listopada 1977 r. w Warszawie (materiały pokonferencyjne, zawierające trzynaście tekstów, ukazały się pięć lat później: *Stanisław Przybyszewski. W 50-lecie zgonu pisarza*, studia pod red. H. Filipkowskiej, Ossolineum 1982). Pół roku później, także w Warszawie, w dniach 10-11 maja 1978 r. odbyła się Międzynarodowa Sesja Naukowa zorganizowana przez Komitet Słowianoznawstwa PAN i Instytut Słowianoznawstwa PAN, w 110. rocznicę urodzin Stanisława Przybyszewskiego, na temat: *Stanisław Przybyszewski w literaturach słowiańskich* (pokłosiem był tom *Słowianie w świecie antynorm Stanisława Przybyszewskiego*, pod red. H. Janaszek-Ivaničkowej, Wrocław 1981). Dwie konferencje poświęcone Przybyszewskiemu zorganizowane zostały w Muzeum Kasprowicza w Inowrocławiu (wcześniej miały miejsce tu dwa sympozja — w 1968 oraz w 1977 r.): pierwsza odbyła się w dniach 4-7 maja 1988 r., pt. *Stanisław Przybyszewski — poeta dwujęzyczny* (materiały pokonferencyjne, zawierające dwanaście tekstów, ukazały się w „Roczniku Kasprowiczowskim”, Inowrocław, VII, 1990), druga miała miejsce w dniach 18 i 19 listopada 2002 r., dla uczczenia 75. rocznicy śmierci Stanisława Przybyszewskiego, a jej tematem było *Miejsce Stanisława Przybyszewskiego — pierwszego polskiego Europejczyka w zjednoczonej Europie XXI wieku* (materiały pokonferencyjne — siedem tekstów — opublikowane zostały w „Roczniku Kasprowiczowskim”, pod red. J. Sikorskiej, Inowrocław, X, 2003).

5 T. Burek, *Przybyszewski kusiciel*, w: *Stanisław Przybyszewski. W 50-lecie zgonu pisarza*, op. cit., s. 19.

***Confiteor* Stanisława Przybyszewskiego w świetle Schopenhauerowskiej etyki i estetyki**

Już na samym wstępie *Confiteoru*¹ Stanisław Przybyszewski deklaruje, że definiując pojęcia o sztuce, nie będzie się powoływał na dotychczasowe opinie estetyków ani etyków. Odrzuca też pojmowanie sztuki przez pryzmat kategorii poznania czy piękna przynależnych systemowi Schopenhauera. Dodaje również, że nie powie niczego nowego. Z tym ostatnim stwierdzeniem przychodzi się zgodzić, bowiem w istocie Przybyszewski nie mówi niczego nowego.

Analiza jego tekstu wykazuje, że pomimo deklaratywnego odcięcia się od Schopenhauerowskiej idei sztuki wyłożony w manifestie system powstał w oparciu o estetyczne założenia tego myśliciela². Pisarz dokonał w nich jednak zasadniczych zmian, czyniąc centrum swych rozważań podporządkowanie idei sztuki pojęciu siły. Stąd, by zrozumieć istotę lansowanego przez autora *Złotego runa* poglądu, należy dokładnie prześledzić proces jego formułowania.

1 S. Przybyszewski, *Confiteor*, w: *Programy i dyskusje literackie okresu Młodej Polski*, oprac. M. Podraza-Kwiatkowska, Wrocław 2000.

2 Na związek poglądów S. Przybyszewskiego z filozofią A. Schopenhauera zwracali uwagę m.in.: T. Weiss, *Fryderyk Nietzsche w piśmiennictwie polskim lat 1890-1914*, Wrocław – Kraków 1961; G. Matuszek, *Między Schopenhauerem a Nietzschem. O koncepcji człowieka Stanisława Przybyszewskiego*, w: *Recepcja literacka i proces literacki. O polsko-niemieckich kontaktach literackich od modernizmu po okres międzywojenny*, pod red. G. Ritz, G. Matuszek, Kraków 1999; M. Podraza-Kwiatkowska, *Schopenhauer i chuć*, w: eadem, *Somnambulicy – Dekadenci – Herosi. Studia i eseje o literaturze Młodej Polski*, Kraków 1985. Gabriela Matuszek dokonała odmiennej od proponowanej w tym tekście analizy *Confiteoru*. Zob. G. Matuszek, *Modernistyczne wyznanie i wyzwanie: „Confiteor” Stanisława Przybyszewskiego*, w: *Lektury polonistyczne. Od realizmu do preekspresjonizmu*, pod red. G. Matuszek, Kraków 2001.

Na początku *Confiteoru* Przybyszewski zapowiada, że „przystępuje do rozwinięcia pojęć o sztuce”³. Jest ono w analizowanym kontekście kluczowe, bowiem jednoznacznie wskazuje, że przedmiotem manifestu nie jest sztuka, lecz pojęcie o sztuce. Samo słowo „pojęcie” rozpatrywane z punktu widzenia Schopenhauerowskiej terminologii oznacza materiał abstrakcyjnego poznania⁴. Umysł ludzki ze swej natury dysponuje podwójnym poznaniem: rozsądkowym i abstrakcyjnym. Pierwsze, biorąc swe źródło w naoczności, staje się podstawą prawdziwego poznania. Dzieje się tak, ponieważ tylko naoczność „daje właściwy wgląd, tylko ją człowiek naprawdę sobie przyswaja, tylko ona przenika do jego istoty”⁵. Uczestnictwo w tym procesie umożliwia bezpośrednie uchwycenie jakiejś nowej strony danych rzeczy; zostawia ślad, który powoduje, że w życiu i sprężniętym z nim działaniu człowiek będzie się kierował uzyskanym dzięki naocznemu oglądowi rozumieniem⁶. To ostatnie należy rozumieć jako autentyczne bycie w rzeczywistości oraz rozpoznanie praw, jakie nią rządzą. Drugie poznanie — abstrakcyjne — ma wartość tylko w odniesieniu do poznania rozsądkowego, gdyż czerpie z niego materiał do tworzonych w rozumie sądów, opinii i pojęć, czyli takiej klasy przedstawień, które mogą być jedynie pomyślane, nigdy zaś wykazane w bezpośrednim doświadczeniu⁷. Oznacza to, że cała konstrukcja świata myśli wywodzi się z intelektualnego oglądu⁸, który kształtuje sposób, w jaki percypuje się otaczającą rzeczywistość, zaś abstrakcyjna wiedza, która z natury swej nie ma do czynienia z żywymi procesami, a jedynie przedmiotowymi wyobrażeniami, oznacza pozbawione prawdziwej treści (wartości) informacje. Skoro Przybyszewski w swoich rozważaniach wychodzi od „pojęcia o sztuce”, to z perspektywy filozoficznych założeń Schopenhauera oznacza, że punktem wyjścia nie jest dla niego sfera rozsądkowej naoczności, lecz wynikającej z rozumu abstrakcji, która nie prowadzi do poznania istoty rzeczy.

Podstawowy podział świata w filozofii Schopenhauera odnosi się do woli jako rzeczy samej w sobie i woli uprzedmiotowionej. Ta pierwsza oznacza byt i jądro każdej egzystencji, które nie zna czasu, nie podlega też ani trwaniu, ani zagładzie. Ta druga stanowi jej przejaw, czyli otaczającą rzeczywistość, i z tego względu może zostać przez nas poznana. Rzeczywistość rozgrywająca się w ramach przedstawienia rozpada się na podmiot i przedmiot. Ponieważ podmiot nie może być poznany przez przedmiot, tym, co każdy bez wyjątku człowiek może poznać, jest jego własne chcenie (wola), stąd on sam okazuje się chcącym podmiotem woli⁹. Taki sposób istnienia wyznacza ludzkiemu życiu

3 S. Przybyszewski, *Confiteor*, op. cit., s. 218.

4 A. Schopenhauer, *Poczwórne źródło twierdzenia o podstawie dostatecznej*, przekł. I. Grabowski, Warszawa 1904, s. 84, 117-126.

5 Idem, *Świat jako wola i przedstawienie*, t. 2, przekł. J. Garewicz, Warszawa 1995, s. 104. Na ten temat zob. także: I.E. Rusek, *Filozofia Artura Schopenhauera, czyli rzecz o pragnieniu*, w: eadem, *Pragnienie-Symbol-Mit. Studium o „Próchnie” Wacława Berenta*, Warszawa 2013.

6 A. Schopenhauer, *Świat jako wola i przedstawienie*, t. 2, op. cit., s. 96-97, 101, 102.

7 *Ibidem*, s. 94.

8 *Ibidem*.

9 Idem, *Poczwórne źródło*, op. cit., § 42, s. 172.

tylko jeden cel, którym jest zaspokajanie przedmiotowych pragnień. Są jednak chwile, gdy człowiek z podmiotu chcenia staje się podmiotem poznania, tj. zdolną do czystego poznawania¹⁰, a tym samym tworzenia dzieł sztuki jednostką¹¹. W momencie kontemplacji geniusz, bo o nim mowa, nie istnieje jako przedmiotowe „ja”, lecz czysty podmiot poznania, który obcuje z nieśmiertelnymi ideami. Dlatego — jak twierdzi Schopenhauer — celem sztuki jest przekazanie uchwyconej idei, nigdy zaś pojęcia czy opinii, bowiem te z natury swojej są martwe¹². Ten zaś, kto w sztuce wychodzi od pojęcia, nosi miano naśladowcy, gdyż jedynie zapamiętuje, co się w prawdziwych dziełach podoba, a następnie to odtwarza¹³.

Po tym krótkim objaśnieniu podstawowych dla Schopenhauerowskiej filozofii estetycznych i etycznych kategorii przejdźmy do analizy *Confiteoru*, pamiętając, że w niniejszych dociekaniach stanowiły będą one centralny punkt odniesienia.

Sposób, w jaki Przybyszewski definiuje w swoim manifestie sztukę, przedstawia się następująco:

Sztuka
jest absolutem, bo jest odbiciem absolutu
jest panią, praźródłem, z którego całe życie się wyłoniło
jej cechy: nie zna przypadkowego rozklasyfikowania
objawów duszy na dobre i złe
podłoże jej istnieje wyłącznie ze strony swej energii
niezależnie od tego, czy jest dobrem czy złem
nie zna zasad moralnych, społecznych
nie ma celu, jest celem sama w sobie
jest metafizyczna
staje się religią
tworzy nowe syntezy
dociera jądra wszechrzeczy
śledzi duszę na jej drogach; wybiega za nią w wieczność i wszechprzestrzeń;
wgłębia się z nią w praïły bytu; sięga w tęczowe szczyty

jest odtworzeniem/objawieniem

Duszy, która
pojmowana jest jako:
istotność,

absolut, energia

jej cechy: wieczna,

niezależna od wszelkich

zmian lub przypadkowości,

niezawisła od czasu

i przestrzeni

10 Poznanie czyste to poznanie bez jakiegokolwiek odniesienia do woli (chcenia), *ibidem*, § 36, s. 298.

11 *Ibidem*, § 36, s. 303.

12 *Ibidem*, § 49, s. 365.

13 *Ibidem*, § 49, s. 365-366.

Iwona E. Rusek

**Przybyszewski's *Confiteor* in the light of
Schopenhauer's ethics and aesthetics**

The essay is a critical analysis of Przybyszewski's literary manifesto entitled *Confiteor*. The author of the essay shows that at the basis of the premises of Przybyszewski's aesthetics lies Schopenhauer's philosophy used by the Polish writer in the formulation of his own program. However, the axis of Przybyszewski's tenets referring to the notion of artistry is represented — incorrectly, as shown by the author of this essay — by subordinating the idea of art to the idea of force. Conversely, Schopenhauer's ethics include the notions of beauty and cognition, the two concepts that bear witness to its direct link to art. The author of *Confiteor* definitely contradicts this view and places art within the sphere of object phenomena (power, egoism). For that reason, as demonstrated in this essay, the categories of cognition and beauty do not fit into Przybyszewski's theory of aesthetics.

Gabriela Matuszek

**With one's body and soul.
The somatisation of feelings in Przybyszewski's works**

The art of Przybyszewski's "bare soul" has its interesting counterbalance — "the cry of the soul" is brought about mainly by the language of the body. Despite their metaphysical anchorage, the works of the author of *Confiteor* is strongly saturated by somaticness, physiology and sensuality. Moreover the style of (especially his early) works is characterised by sensuality and somaticness — "writing with the body". The protagonists of Przybyszewski's works feel their bodies, experience the physiology of pain and fear, hear their heart beat and the uncontrolled rush of blood, and their brain is flushed with blood in moments of emotional tension. The body (which is marked with the stamp of carnality) is deconstructed by the demons of instincts and fears. It is a great wound which hurts and which communicates with the world through this hurting. Hands "burn", eyes are flushed by a fiery heat, they suck into each other, and the lovers hurt each other with derision which causes blood "to appear". Usually these are bad emotions: the eyes convey a message of hate, the joined hearts wound each other, and the blood "tears the tissues apart". The space of touch usually expresses negative experiences: the hands "eat into" each other, the touch causes pain (although it repeatedly is combined with pleasure), it is the expression of love-hate, which is a form of fear against the establishment of an intimate relationship with another human being. The "speech" of the senses sends a message of a narcissistic wound; in the place of psychic sufferings there is the appearance of a somatic conversion.

The acceptance of corporality is the condition of mental stability. The psyche of Przybyszewski's protagonists is in a constant conflict with the soma, which produces a feeling of mental disruption, of an intellectual and emotional turmoil. This is also a source of psychopathological disorders.

Adrian Mrówka

**The problem of “excess” and “mumbling”,
or Przybyszewski who writes a woman**

The article engages the problem of the subject of writing which emerges in Przybyszewski's texts. A reading of *De profundis*, *Synowie ziemi*, *Krzyk* and *Androgyne* enables us to direct ourselves to that which is feminine and which threatens to overthrow the phallocratic and misogynic order of culture (to the thing which is feminine albeit written by a man). According to the author of the article, who makes reference to various post-structuralist and theoretical socio-cultural gender studies, this subject of writing turns out to be a bisexual subject, the subject of unawareness and of the body which transcends the phallic position of utterance. This means that the subject experiences a fission – after the pattern set by Dionysius — into the thing which is masculine and the thing which is feminine. By mixing pleasure with pain, he lapses into “mumbling”, falls into “excess”, a fit of “laughter”, “howling”, “screaming”, “pain”/“pleasure” (*jouissance*). Eventually he produces texts which are “ragged”, “a-centric”, “repulsive”, “graphomaniac”, texts which “pour into each other” — *écriture*. By recording the “excess” and lapsing into a fit of “mumbling” at the same time, he manifests a peculiar schizophrenisation of the thing which is usually referred to as the “ego” (Julia Kristeva). The subject becomes a puppet which is at the mercy of nerves, instincts and affects which eliminate the opposition between “active” and “passive”, the “ego” and the “Other”. It also figures as a liquid in a free state (Gilles Deleuze, Félix Guattari) or as a flow between other texts (Jacques Derrida). It is a subject which creates an androgynotext i.e. a bi-text — a text which bifurcates into that which is masculine and that which is feminine.

Dariusz Dziurzyński

**The clinic of revelations.
Requiem aeternam by Stanisław Przybyszewski
in the context of internal fantasy**

The article constitutes an attempt at the reinterpretation of *Totenmesse* / *Requiem aeternam* by Stanisław Przybyszewski in the context of the history and theory of internal or psychological fantasy, conceived as the modern variety of a 19th century literary fantasy genre, which maintains a direct relationship with the development of psychiatric thinking and which anticipates the birth of analytical psychology. By making reference to the French school of research upon the fantasy genre (Louis Vax, Tzvetan Todorov, Gérard Peylet, Jean Le Guennec) the author demonstrates the viability of the relationship between the authorial introduction to the *Totenmesse* with the figure of the psychiatrist and the clinical discourse in the stories of madness by Gérard de Nerval and Guy de Maupassant. The author forms a thesis that the content of Przybyszewski's literary debut was a mimetic representation of cognitive madness about the divine Absolute, at the source of which lies the desire to explain the ambivalence of the experience of love (idealism and sexuality). The protagonist of *Requiem...* creates two contradictory though complementary explicative systems, thus making an attempt at combining scientific thinking with mythical thinking (the system of "lust" and the gnostic system of the "proto-sun"). The effects of this mad cognitive odyssey become the revelations of transcendent order which, according to the protagonist, assume the form of a cosmic and otherworldly being. However, eventually it is difficult to establish the question of the trans-rational veracity of knowledge which was acquired by the protagonist because the clinical motivation, which was expressed in the introduction to the work, confers the status of psychotic delusions to his internal epiphanies. This inextricable dialectics of the revelation and transcendence of delusions constitutes the fulcrum of the interpretative suspense of the work. The author also suggests a hypothesis that the lack of this introduction in the historical Polish editions of *Totenmesse* could make it difficult for the non-foreign reader to decipher the literary tradition to which Przybyszewski alluded in his garb of the "doctor-clinician" i.e. psychiatrist. Hence the presence of either metaphysical or psychoanalytical readings. When these readings will be collected into one whole they will reveal the conceptual and artistic aporeticity of the work which is discussed.

Paulina Urbańczyk

Absence and dreaming.

***Poematy prozą* of Stanisław Przybyszewski**

The bisected form of narration in the *Poematy prozą* may be divided into the narrative, episodic form and the phantasmatic form. The latter aspect of events, the lining of externality, is marked with a sense owing to which Przybyszewski merits attention from the perspective of a number of periods of methodological thought. Autoanalysis is the activity of the subject of the poems who conducts a vivisection of the self, dreams, daydreams and remains exclusively in the psychic space. The perspective of the pulling down of the dreaming self inspires the interest of the author in a special way.

One of the favourite compulsive words of the writer is *Tęsknota* [longing, yearning] (which is usually coupled with the adjective *eternal*). It is this yearning which calls melancholic inquisitions into existence. The privation is essentially associated with the feminine element of the soul, the *anima*, which remains resistant to gestures of appropriation. The void becomes a peculiar point of departure and access of the protagonist's inquisitions.

The approach to the *Poematy prozą* by Stanisław Przybyszewski which is presented here is a contamination of phenomenology and deconstruction. The text as an a-structural record of fantasies is inspired by Gaston Bachelard's methodology. The dreams of the subject who indulges in a relentless search have nothing to do with an idyll and they frequently cast the protagonist into a spasmodic trembling which results from the incessant absence of completeness. That is the reason why the development of critical thinking led the author from the philosophy of Arthur Schopenhauer and Friedrich Nietzsche right to the clutches of Jacques Derrida's reconstruction.

Anna Czabanowska-Wróbel

“Wszystko zapomniane...”

**Repetition compulsion in the prose poems of Stanisław
Przybyszewski**

In the prose poems (and the conclusions of the interpretations here conducted may be also extended to Przybyszewski's novels) one may notice almost an obsessive repetition of themes which are associated with erotic desire, lack of satisfaction, disappointment, estrangement, and amorous suffering. These themes may be read with the application of the Freudian term “repetition compulsion”; they may also be inscribed into the later psychoanalytic concepts, e.g. those of Lacan (similarly as in the case of Paweł Dybel who did so with the works of Przybyszewski).

In the prose poems, due to their poetics, the thematic repetitions translate themselves in a special way into the repetitions of phrases and refrains. This confers a double nature of both narration and poetry to them. The object of interpretation is especially the forgotten *Nokturn*, which was translated from the German by Gabriela Matuszek. The key phrases of this work were repeated in the brilliant work entitled *Nad morzem*. The author attempts to answer the question about what is revealed by Przybyszewski's repetitions — whether they enable us to learn new things about him and his works or whether they merely confirm — and allow to repeat — the propositions of the researchers of his works.

Katarzyna Badowska

The torments of Adam.

The garden of Eden topos and the existence of the modern subject in the (re)interpretation of Stanisław Przybyszewski

The point of departure in the article is the analysis of two prose poems entitled *Tyreus* and *Szlakiem Kaina*, which were published by Stanisław Przybyszewski in the years 1907-1908 and which were supposed to be the germs of a greater work entitled *Cherubin*. However, these works were eventually incorporated into the 1913 novel entitled *Dzieci nędzy* as distinctly isolated passages which render the content of morbid delusions and extreme experience of the protagonist — Jan Krywło. The author of the article points out that these extremely interesting texts — which until now were treated by researchers exclusively as integral constituents of the novelistic narration — if they were subject to a scholarly reflection as compositionally independent entities, they could facilitate a more in-depth look into the poetic prose of the author of *Śnieg*. The author also notices that in the period when these poems were created Przybyszewski was interested in the subject who is doomed to repeat the archetypal *modi errandi et cadendi*. The repository of these models was the Bible as the cultural pre-text, whereas the protagonist of the works which are here analysed is the embodiment of Adam conceived as man in general. This insight provokes us to trace the topos of the garden of Eden also in other works of the writer and enables us to state that Przybyszewski endeavoured to reconstruct the spiritual history of the subject which are extended between two symbolic poles: between the casting away from Paradise and the hope of attaining Paradise at the end of times, between Eden and the Celestial Jerusalem, between the Book of Genesis and the Apocalypse of John, that is exactly between the opening and the closing, between the beginning and the end of the Holy Scripture. He tried to create a story about man — about the experiences which are fundamental for his condition, which repeat and cumulate century after century as well as the existential pitfalls which await him.

Anna Dziedzic

The metaphysics of experience of Stanisław Przybyszewski

Stanisław Przybyszewski was not only the author of the concept of the “bare soul” but also a defender of the thesis that his concept was confirmed by practice. This defence is mentioned especially in his 1920s lectures (*O spirytyzmie, okultyzmie, zjawach i materializacji, Naga dusza, Naokoło śmierci, Z zagadnień o śmierci*). Przybyszewski was concerned with the facts of psychism and the new discoveries and the scientific theories such as radiation and atomism, which referred to the notion of “energy” instead of “matter”. As a critic of Positivistic science, since the 1890s the author of *Dzieci Szatana* was a supporter of the trend of “modern occultism” — represented among others by Carl du Prel – who sought empirical scientific proof of the possibility of transcending the materialistic worldview. The article indicates the epistemological difficulties which were encountered by Przybyszewski who tried to bring about a synthesis of science and metaphysics in the empirical context of psychic phenomena. The argument about the existence of the soul by means of psychism and occultism, conceived as the new natural sciences, required a simultaneous transcendence of the limits of scientific cognition and the maintenance of these limits. The endeavour, whatever were its obscure and uncritical aspects, indicates the ambivalence of modernity which together with the disenchantment of the world features an attempt at a modern re-enchantment which desires to maintain the ethos of the scientific method. In the Western context these issues were discussed by Corrina Treitel and Alex Owen.

Adam Jarosz

**The mirror and the reflections.
The sex and the soul in the works by Stanisław Przybyszewski**

The phenomenon of the mirror, apart from that of love and death and one of the more significant themes in the works by Przybyszewski, receives little attention. The phenomenon of representation by reflection is inscribed into this context. The connotational relations of this phenomenon constitute and structure the works which are analysed. It is already in an early text (*Zur Psychologie des Individuums*) that we may discern an interest in the metaphorical approach and the symbolic associations of the mirror and the reflections — both of one's proper *ego* and nature (Chopin) in a woman (Hanson). Moreover, the stories (*Totenmesse*, *Vigilien*, *De profundis*, *Sonnenopfer*, *Androgyne*), and the novels (*Homo Sapiens*) feature multifaceted mirror images, "crystal mirrors", which similarly as in the case of dramatic works (*Goście*, *Śluby*) alienate the protagonists themselves, thus breaking the "hidden justice of the internal order of things" or they attempt to transform into a sort of passage, a representation of purity, undisturbed peace (*Śnieg*). However, the access to this peace proves impossible. This wide spectrum also involves texts with illuminations of light, "millions of luminous points" (*Die Synagoge des Satan*, *Das Geschlecht*, *O „nową” sztukę*, *Randbemerkung*, *Powrotna fala*. *Naokoło ekspresjonizmu*), which also appear in the European context (in H. v. Hofmannsthal's works), whereas in Przybyszewski's works they become a representation of their own alienation. An attempt is made on the basis of selected works at directing the reader's attention to this phenomenon, as well as to the interlocking structures which in a peculiar way manifest their presence in the dramatic work. The argumentation which is presented here was conducted in the chronological order in which the particular works were published.

Agnieszka Grzelak

Narcissist, *flâneur*, nihilist
Who is the protagonist of Stanisław Przybyszewski's novels
in the cityscape

The article is devoted to an analysis of the attitudes of the novels written by Stanisław Przybyszewski (*Synowie ziemi*, *Mocny człowiek*, *Homo sapiens*, *Krzyk*, *Dzieci szatana*, *De profundis*), in which the principal action unfolds in the city. The cityscape dominates in the novelistic work (the protagonist seems to be entangled in the city), and the metropolises which are presented there become the symbols of culture. As it turns out, the identification of the protagonist is crucially facilitated by the urban topography (the café, the bench, the street), the protagonist's gait (ambling, a mad rush, an unconscious traversing of the streets), as well as the following themes: the labyrinth, the game, the prostitute, the crowd, the inferno, the carnival, the morbid infection, "the pale criminal". The author of the article traces the relationship between the protagonist and the city on the one hand by showing how the individual attempts to preserve itself in this peculiar form of culture and on the other hand the attitudes, choices and evaluations of the figures *urbis* it determines. The individual embraces the strategy of one who has a neutral attitude toward the sensations of the city and who dramatically attempts to define his own identity of the narcissist or to destructively protest against the cultural mechanism of the reification of the nihilist. Sometimes the rebellious distance toward the urban culture makes the protagonists assume the role of a *flâneur* (they become observers, as Ada Karska, or players, as Henryk Bielecki or Eryk Falk). The city — the analogon of the internal space or the symbol of consumerist culture — seems significant in the context of the philosophy of culture and the philosophy of man which is expressed in the novels by the author of *Krzyk*.

Małgorzata Sokalska
Przybyszewski's Chopin

The article entitled *Przybyszewski's Chopin* concentrates upon the problem of the reception of the music and the figure of Frederic Chopin in the essays of Stanisław Przybyszewski (the following texts are discussed: *Z psychologii jednostki twórczej*, *Ku czci mistrza* and *Szopen a Naród*) as well as his correspondence and memoirs. This subject is complemented by remarks devoted to Przybyszewski's attitude to music and his experience in the field of the piano.

In Przybyszewski's texts Chopin appears as the perfect artist, a holy messenger who performs clearly the functions of a leader. His music has a remarkably significant nature. This is associated with Przybyszewski's concept of this art as the one which is able to convey a range of complex senses and to perform various — significant — functions. This reflection is associated also with his concept of the "metaword". Another significant element of Przybyszewski's portrait of Chopin is the natively national character of his work. However, the most important topos which is employed by Przybyszewski in his remarks about the composer is the theme of the disease and its influence on the composer's works. In this perspective Chopin becomes a pioneer of a brilliant creative individual — in the form in which he was defined at the turn of the 20th century.

The complex of notions which was tapped by Przybyszewski in his descriptions of Chopin is not a completely original construction. In many ways it refers to the 19th century reflection upon the composer. However, Przybyszewski's writings document in a significant way the popularisation of these judgments in the period of Young Poland, which was copiously reflected in the literature and art of the period.

Paweł Dybel

**Sculpting the demons of the soul with words.
Przybyszewski and Vigeland**

In this article the author attempts to have a closer look at the early essays and commentaries of Przybyszewski in which the writer expresses his opinions about the works of the Norwegian sculptor Gustav Vigeland. These remarks are on the one hand characterised by considerable exaltation and a free-ranging reflection about the themes which appear in these works. In this context Przybyszewski completely ignores the conceptuality which is peculiar to art criticism and the history of art (classifications of style, descriptive categories etc.). On the other hand, he “projects” his own understanding of art on the early works of sculpture, perceiving traces of the Satanic worldview in it. The dubious character of this interpretation is based on the fact that Przybyszewski completely disregards the influence of the approach to sin which is peculiar to Protestant culture in which Vigeland was raised. Instead he reinterprets the works of this sculptor in the context of Satanism which in his version constitutes a perversely inverted form of the concepts of sin which were modelled in the Catholic tradition. Eventually the remarks of the author of *Totenmesse* about the early works of the Norwegian sculptor actually tell the most about Przybyszewski himself rather than about Vigeland. This is also the most interesting aspect of these remarks.

Hanna Ratuszna
**“Człowiek płomienny” —
Stanisław Przybyszewski and Alfred Mombert**

The article involves, among other things, an analysis of the early aesthetic notions of Przybyszewski. As early as in the dissertation entitled *Z psychologii jednostki twórczej*, which made the writer gain prominence, there is an interesting concept of cognition/recognition which is brought about by art (the dissertation includes, among other things, an analysis of creative acts). The concept of the artistic gesture, which after Peladan may be referred to as an expression of a “spiritualised drawing, line of the soul, the form of the mind” — will accompany Przybyszewski’s aesthetic reflections. His works which are devoted to artists, such as: *Płomienny (o poezjach Alfreda Momberta)*, *Na drogach duszy. Gustaw Vigeland, Conrad Ansorge or Psychiczny naturalizm (O twórczości Edvarda Muncha)*, as well as the lectures and essays about Jan Kasprowicz, constitute an attempt at the development of the theory of the artistic gesture — the “internal” (this term will be used by Stanisław Miłaszewski), “universal” message which will reveal the richness of the artist himself. The essay about Mombert contains interesting analyses of the poetic word (expression), the symphony of sounds, the visionary character of images (the author of the article attempts to discuss this perspective in the context of the most recent research concerning the concept of speech acts). It was already at this time that Przybyszewski laid the foundations of the theory of the “metaword”, of poetic communication (which is the essence of cognition/recognition).

The aesthetic perspective which is sketched by the author is related to the one which he propounded in the essays and lectures devoted to the works of Rodin — Rilke. An analysis of the writings by the author of the *Sonnets to Orpheus* enables us to discern many interesting similarities which may result from, among other things, the “community of experiences” (the cultural atmosphere) of Europe which modernised itself.

The poetry of Mombert — according to Przybyszewski’s argumentation — constitute a perfect example of the poetry of the “internal gesture”. The history of the acquaintance of the two artists, whose stages were revealed by an analysis of their correspondence [Briefwechsel], illuminate the period of the formation of the Writer’s aesthetic views and they direct attention to the sources and the interesting context of the pioneering theses.

Katarzyna Orlińska
**“Genialny Polak” and “Mimosa pudica” —
the literary affinity
of Stanisław Przybyszewski and Max Dauthendey**

The article is an attempt at an analysis of the early works of Przybyszewski in the context of the activities of the Berlin Bohemia, especially from the perspective of the relation with the poet and painter Max Dauthendey. The axis of the discussion is the question of the revision of the “myth” of Przybyszewski. In order to make this attempt successful, Przybyszewski’s memoirs and those of his artists-contemporaries were confronted with the later reception, and the tendencies which appear in *Totenmesse* are compared with the texts selected from the collection *Ultra Violet* by Max Dauthendey (both works were published in Berlin in 1893). Przybyszewski’s acquaintance with Dauthendey is marked by ambivalence: on the one hand they were bound by close friendship, on the other hand Przybyszewski tried to play the role of a promoter and intermediary toward Dauthendey in his contacts with other artists, similarly as Richard Dehmel did. Such an attitude was doubtlessly beneficial for Przybyszewski himself, enhancing his position in the Berlin artistic and literary circles, thus reinforcing the “myth”.

Przybyszewski’s popularity may be confronted with the relatively underdeveloped reception of Dauthendey’s works. This fact should also be considered in the light of the conclusions drawn from an analysis of literary texts (above all the texts from the collection *Ultra Violet* but also other texts which were published in Przybyszewski’s time), especially in the context of the stylistics which employed synaesthesia and pre-expressionist elements.

The article is concluded by an attempt at answering the question about the extent to which Przybyszewski’s solutions were really innovative and the extent to which he belonged to the existing discourse.

Rüdiger Bernhardt

Stanisław Przybyszewski and Peter Hille

The poet Stanisław Przybyszewski contracted a friendship with Peter Hille in 1893; their acquaintance lasted with temporary intermissions until 1898. The centre of their meeting was in the context of the Berlin “Schwarze Ferkel”. Heretofore the relations between these two poets received little attention of the researchers of literature. — In 1891 Hille returned from Italy as a spiritually and artistically changed man. In the Berlin Naturalist School in the early 1890s there was a development of a new view of the art and literature of that time that was called “Höhen-Kunst” in 1892. In November 1892 the artists established the *G. Türkes Weinhandlung und Probierstube*, and they called this place the *Schwarze Ferkel*. In April 1893 Hille, who moved permanently to Berlin, became familiar with this meeting point of artists.

Stanisław Przybyszewski appears in four stories by Hille, in the short story *Ungebetene Gäste*, in the stories *Ein fideler Abend*, *Der keusche Josef* and *Wohltäter Wein*. His ideas about sex and sexuality appear in Hille’s poems such as *Der schlafende Blitz*, in which sex asserts itself as a power of nature, his ideas were elaborated upon in essays by Hille (*Seele und Kunst*, 1893) and in the history of graphic arts entitled *Darstellender Kunst Vergeistigung*. Przybyszewski described Hille in his memoirs entitled *Ferne komm ich her*. After Hille’s death the culmination of the relation the juxtaposition of two texts: Przybyszewski’s *Das Geschlecht* and Peter Hille’s *Mysterium Jesu* in 1910 in the periodical *Stur* was opened by the first publication of *Mysterium Jesu*. That was the theme of sexuality elevated to the heights of sainthood, of sexuality elevated to the heights of mystery in the context of the mystery of the holy maternity of Mary.

Peter Hille’s 1893 meeting with Przybyszewski inspired a creative outburst in him which led him to in-depth soul-searching descriptions (*Mysterium Jesu*) and established his style.

As far as the history of modernism is concerned, their relation constituted a transition from naturalism through Höhen-Kunst to expressionism.

Marek Grajek

**“I would like to become a great psalmodist of God” —
the peculiar nature of Stanisław Przybyszewski’s relation
with Jan Kasprawicz**

The article concerns the peculiar relation which linked Stanisław Przybyszewski with Jan Kasprawicz. By taking Przybyszewski’s memoirs contained in *Moi współcześni*, as well as his letters and lectures, the author indicates the manner in which the Young Polish Meteor treated the writer who was his senior.

The theory of the René Girard’s *triangular desire* enables the author to present the mechanism of Przybyszewski’s actions. The application of this theory reveals Sorrowful Satan’s envy of Kasprawicz’s poetic fame. The relation between the two men of letters had the nature of an internal mediation in which Kasprawicz was the mediator of Przybyszewski’s desire. The desire to emulate the rival set the young writer on the course of literature. The author of *Złote runo*, owing to the popularity in the literary world that he acquired during his stay in Germany, could measure up on equal terms with his adversary in the final showdown for the primacy in Polish literature.

The establishment of a close relationship with Kasprawicz gave the Young Polish Meteor the opportunity for direct action — by taking away the rivals’s wife he eventually crippled him. A peculiar aspect of this relation was the fact that despite the rivalry with the author of the *Hymny*, Przybyszewski continued to emphasise his greatness — Girard notices that such a relation which links two people is called *hateful admiration*. After Kasprawicz’s death Przybyszewski continued to sound his praises, as well as made a good deal of money from lectures devoted to the author of the *Księga ubogich*. He also considered him the greatest living expert on the works of the poet.

Grzegorz P. Bąbiak

**Zenon Przesmycki and Stanisław Przybyszewski
as the creators of the Modernist literary
and artistic press in Poland**

The article presents Zenon Przesmycki's and Stanisław Przybyszewski's influence upon the emergence and the form of the most important artistic periodicals published in the Polish lands in the late 19th century and at the beginning of the 20th century. There is a description of the similarities and differences between "Życie" and "Chimera", which they edited, with other artistic almanacs of Europe, such as "Pan", in whose establishment Przybyszewski participated. The article also indicates the lack of collaboration and the differences between the periodicals which resulted from the dissimilar aesthetic agenda of their editors. However, "Życie" and "Chimera" shared the artistic character in which the written word and the image complemented each other. Hence both periodicals became to be considered as the most remarkable instances of the graphic arts of Polish Modernism. Both constituted the culmination of the process which embraced European standards in the form of these periodicals and owing to this this process they could make an impact both upon the contemporaries and the generations to come.

Mateusz Bourkane

**„Dostojny gość królewskiego rodu”.
Przybyszewski’s attitude toward Wyspiański**

The focus of the article is Przybyszewski’s attitude toward the figure and the works of the author of *Noc listopadowa*. The basic object of scholarly enquiry is constituted by the writer’s remarks devoted to Wyspiański which are contained mainly in his critical studies, memoirs and letters.

The article discusses, among other things, the collaboration of the two artists in the period of the editorship of the Kraków-published “*Życie*”, Przybyszewski’s perception of the works of the Kraków playwright, and the apologetic mythologisation of the poet in the reflections of the author of *Moi współcześni*. The image of Wyspiański which emerges here is a portrait not only of a distinguished Young Polish playwright and painter but also the figure of a national bard and the “posthumous child” of the earlier stages of history. Przybyszewski himself, who is relatively consistent in the construction of such an image of the author of *Wesele*, reveals himself to be a passionate critic who finds an embodiment of the ideal of the artist in his protagonist.

Jan Ciechowicz

**The contemporary of *Wesele*.
Złote runo as a modern drama**

In the theoretical treatise entitled *O dramacie i scenie* (1905), Stanisław Przybyszewski presented himself as the first — and very able — commentator of his own work. For he claimed that in *Wesele* — a ground-breaking work — the “great and powerful gentleman: Stanisław Wyspiański” presented a symbolic drama against the background of contemporary circumstances. Whereas he himself, Stanisław Przybyszewski, proposes an internal drama, the drama of analysis (not synthesis), in which the protagonist is the plaything of “his own instincts”.

Wyspiański’s *Wesele* and Przybyszewski’s *Złote runo* were written in 1901. *Złote runo* is thus coeval with *Wesele*. The world premiere of Wyspiański’s archdrama took place in Kraków on 16 March 1901; the world premiere of *Złote runo* by Przybyszewski took place in Lviv on 27 March 1901. In *Wesele* not only Nos (*Piję, piję, bo ja muszę...*) has the features of the “dawdler Przybyszewskianus” but Rachel as well — as we know, “the completely modern lady”, “is familiar with the entire body of works of Przybyszewski”. The critical and theatrical reception of *Złote runo*, which was staged almost immediately in Lviv, Kraków, Petersburg (in Russian), Łódź and Warsaw, astounds with the scale and temperature of the polemics. In Lviv Przybyszewski’s world premiere was discussed, among other people, by the agitated Gabriela Zapolska; in Kraków — by Lucjan Rydel and Feliks Koneczny; in Warsaw: by Prus and Niemojewski, the latter two had little reverence for Modernist literature (hence the accusations of Przybyszewski that he was “the prophet of the outcasts”).

Złote runo by Przybyszewski is the “conscience in despair” — such is Henryk Izidor Rogacki’s impression expressed after a hundred years. According to Zbigniew Majchrowski, Przybyszewski is a modern writer in the field of essay and prose writing; according to Gabriela Matuszek’s argumentation — he is above all an “actor and martyr”, a distinguished individual who over the years discredited himself by his own language (“na początku była chuć”, “naga dusza”, “pawie białe”). This does not alter the essence of things, namely the thing that *Złote runo* is — considering the time in which it was written — a definitely modern piece of drama (both in its form and content).

Elżbieta Stoch

The history of the stage reception of Stanisław Przybyszewski in the Lublin theatre until 1918

The aim of the article is the scholarly treatment of the history of the stage reception of Stanisław Przybyszewski in the Lublin theatre in the Young Poland period. The point of departure is the artistic creed of the author of *Śnieg* about the art of the stage, published in a series of articles entitled *O dramacie i scenie* ("Kurier Teatralny", 1902). The author conducts in-depth research of the Lublin stage production of Przybyszewski's dramatic works which are documented by sources: *Dla szczęścia*, *Złote runo*, *Matka*, *Śnieg*, *Odwieczna baśń*, *Gody życia*, *Topiel*. These productions featured actors such as B. Bolesławski or A. Zelwerowicz.

The author alludes to the following contexts: Przybyszewski's links with Lublin (guest appearances in 1903). The material content is presented in a functional manner in the correspondence with other centres.

The object of the author's attention includes the social attitudes toward the introduction of Przybyszewski's drama to the stage which are discussed in the local press in the early 20th century (e.g. the taking off the bill of *Złote runo*, the protests of the "infallible matadors of certified morality") and the evolution of attitudes over the years. The author examines the reception of the theatrical productions by the spectators and the critics of the theatre. The following aspects are studied by the author: artistic creations, the trends of artistic directorship, the means of artistic expression. The work fills a gap in theatrical research. The study is based on source materials (the Lublin press of the period — "Gazeta Lubelska", "Kurier", "Ziemia Lubelska").

Jolanta Dragańska

**Przybyszewski — Hertzówna.
Aesthetic and historiosophical relationships**

The article presents the influence of Stanisław Przybyszewski's works upon Amelia Hertzówna's dramatic works. Both artists published in the same periodicals: "Chimera" and "Zdrój". They employed in a similar fashion the form of the "new" drama in order to present the mental condition of modern man and their opinion about history.

Amelia Hertzówna published her dramatic works in the years 1905-1910, that is after the famous dramatic works of Przybyszewski were published. The Young Polish writer engages in and develops the themes drawn from the works of the "brilliant Pole". The construction of morbid, degenerated protagonists who penetrate the profundity of their souls; the process of the destruction of the "ego"; the oxymoronic sadomasochistic complex; the pathological states of the mind which lead to the revelation of the tragic truth about man's listlessness, about man who is controlled by someone else, by the "alien" in man; the problem of "uncommitted" error, of love and lust; the source of evil in man — these are only selected problems which are shared by the works of both playwrights.

Similarly as Przybyszewski, Amelia Hertzówna places her protagonists in the situations of extreme tension, that is right before their demise. However, the protagonists of the author of *Zburzenie Tyru* do not commit suicide out of love. The female playwright indulges in polemics with the significance of this feeling in man's life. The central issue in her works is death, in the context of which everything else ceases to be significant and the only value is the desire to live.

The Satanism of Przybyszewski and Hertzówna is a response to nihilism; it is an attempt to confer a sense to the world in which God died. However, the historiosophical pessimism of the author of *Pastorale* has overtones of hope that the fallen civilisations will be replaced by new civilisations, more perfect than the previous ones.

Ewa Kołodziejczyk

Czechowicz, Przybyszewski and *Genezis z Ducha*

The article discusses the affinities of the imagination of Stanisław Przybyszewski and Józef Czechowicz in the context of their interest in the genesian philosophy of Juliusz Słowacki. In the field of ideas it manifests itself in the renunciation by these “spadkobiercy Króla-Ducha” (Halina Floryńska’s term) of modern materialism and in the simultaneous continuation of the metaphysical vision of anthropology and cosmology.

In the artistic field it manifests itself in the postulates of creationism which were put forward by both artists and in the treatment of literature as a source of knowledge and cognition on equal terms with the exact sciences. The article sheds light on the relationships between the epic projects and single-act dramatic works by the Lublin poet with the tradition of expressionism and Young Poland.

The article also enquires into the origin of the lunar metaphors in Czechowicz’s poetry which may be interpreted as the result of the inspiration by gnosis, folk beliefs and the genesian philosophy, including the short dissertation *Słowacki, ekspresjonizm i “Genezis z Ducha”*.

Adam Grzybowski

**Well-known figures as marketing products
and an element of the promotion
of the city or region with Stanisław Przybyszewski as an example**

“Jak go widzą — tak go piszą” [They describe him as they see him] — this is the confirmation of the responses to the survey issued to the mayors and presidents of nine Polish cities. Their task was to tell what significance Stanisław Przybyszewski had for them. The questions which probed the respondents’ opinions were simple: 1. Could Stanisław Przybyszewski become an appropriate, and what is the most important thing, a desired “product” and for whom? 2. If not, then why? 3. What one can do to transform him into such a product?

The answers to this survey enabled us to familiarise ourselves with the state of knowledge about the writer in the intelligentsia (in a number of cases this state of knowledge proved discrediting for some authors). They also enabled us to familiarise ourselves with the depth and the permanence of stereotypical thinking and the limits of the imagination of civil servants.

The experiment which was conducted on the living organism of the Polish regional administration shows that modern marketing instruments, which today are used in practically all spheres of life, may successfully resist even such colourful and rich personalities as Przybyszewski. However, the engagement of interdisciplinary initiatives is still a serious challenge for scholars and “practitioners”. In this case the effect of these initiatives is not a temporal popularisation of a rather controversial figure. Concerted efforts should serve the establishment of a National (or even a European) Przybyszewski Centre, a scholarly and research institution with an international scope. This institution would be a carrefour of all the themes of the rich literary and essay writings of the artist, which would also illustrate Przybyszewski’s influence upon European culture, science and art. The potential places where this institution could be located include Łojewo, Inowrocław, Wągrowiec or Kruszwica — places which are unmistakably associated with the writer’s family background.

Książka *Przybyszewski. Re-wizje i filiacje* jest ważnym wydarzeniem zarówno w zakresie badań nad twórczością autora *Śniegu*, jak i nad wczesnym etapem polskiego modernizmu. Można ją czytać jako wielką polifoniczną dyskusję o wartości dzieła Przybyszewskiego dla literatury polskiej i europejskiej. Zdecydowana większość badaczy, idąc za nowatorskimi badaniami Gabrieli Matuszek, dostrzega w Przybyszewskim pisarza nowoczesnego, ściślej mówiąc: twórcę inicjującego światobraz nowoczesnego człowieka i formy jego artystycznego wyrazu. W tej grupie pojawiają się studia wyznaczające nowe perspektywy i obszary badań, np.: wyrażanie uczuć i treści duchowych przez „mowę ciała” oraz ekspresję płci (Gabriela Matuszek); biseksualność podmiotu (Adrian Mrówka); freudowski „przymus powtarzania” w planie fabularnym i obrazowo-poetyckim (Anna Czabanowska-Wróbel); podporządkowanie wizji człowieka archetypowi błędzenia i upadku (Katarzyna Badowska); możliwość odczytania twórczości autora *Confiteoru* w bogatym kontekście, znamienym dla początków nowoczesności: w strefie przenikania się świadomości scjencyznej i mistycznej (Anna Dziedzic); twórcza recepcja dzieła Przybyszewskiego w pokoleniu „wizjonerystów” — lata 30. XX wieku (Ewa Kołodziejczyk).

Na przeciwnym biegunie sytuują się stanowiska rewizjonistyczne, których autorzy albo wracają do dawnego image’u autora *Dzieci szatana* — artyści zmarowanego talentu, błędnie interpretującego nowe zjawiska w sztuce (Paweł Dybel), albo zarzucają mu nierozumienie kluczowego filozofa epoki, Artura Schopenhauera (Iwona Rusek), albo wreszcie pomniejszają znaczenie pisarza w kręgu berlińskiej bohemy (Katarzyna Orlińska).

Niekiedy autorzy wskazują na motywy, które dotąd nie znajdowały się w centrum zainteresowania badaczy, np. motywy lustra i odbicia (Adam Jarosz), albo przewartościowują wiedzę o motywach wielokrotnie już omawianych (Agnieszka Grzelak). Warto zauważyć obecność szkiców opisujących relację Przybyszewski — inni artyści, np. Chopin (Małgorzata Sokalska) czy Alfred Mombert (Hanna Ratuszna). [...] W sumie otrzymujemy książkę bardzo bogatą, tematycznie zróżnicowaną, ukazującą nieprzemijającą żywotność dzieła Przybyszewskiego, które może inspirować, budzić spory lub zastrzeżenia, ale na pewno nie spocznie w muzeum literatury.

Z recenzji prof. dr. hab. Wojciecha Gutowskiego

www.akademicka.pl

